

О. Л. Іванюк

Історії полків як напрямок військово-історичних досліджень у Наддніпрянській Україні у XIX – на поч. XX ст.

У статті розглядається процес становлення одного з напрямків військово-історичних досліджень у XIX – на поч. XX ст. – полкової історіографії. Висвітлюються питання класифікації, структури полкових історій. Аналізується методика, джерельна база й об'єктивність військово-історичних наукових розвідок. Акцентовується увага на працях провідних дослідників цієї доби П. О. Бобровського, А. З. Мишляєвського, В. О. Потто, Є. О. Альбовського, О. І. Григоровича, А. Луганина, О. Г. Мартинова, М. В. Гербеля, які стосуються Наддніпрянської України.

Ключові слова: військово-історичні дослідження, "полкова історіографія", архівні установи, історичний опис, Слобідські козацькі полки, Імператорське Російське військово-історичне товариство, полковий формуляр.

В статье рассматривается процесс становления одного из направлений военно-исторических исследований в XIX – начале XX в. – полковой историографии. Освещаются вопросы классификации, структуры полковых историй. Анализируется методика, ключевая база и объективность военно-исторических научных исследований. Акцентируется внимание на работах ведущих исследователей этой эпохи П. А. Бобровского, А. З. Мышляевского, В. А. Потто, Е. А. Альбовского, А. И. Григоровича, А. Луганина, А. Г. Мартынова, Н. В. Гербеля, касающихся Надднепрянской Украины.

Ключевые слова: военно-исторические исследования, "полковая историография", архивные учреждения, историческое описание, Слободские козацкие полки, Императорское Русское военно-историческое общество, полковой формуляр.

Article highlights the process of becoming one of the areas of military and historical research in the XIX – early XX century – regimental historiography. The issue of the classification and structure of regimental histories is considered. The methodology, source base and objectivity of military-historical scientific researches are analyzed. Attention is focused on the works of leading researchers of this period P. A. Bobrowski, A. Z. Myshlayevski, V. A. Potto, E. A. Albovski, A. I. Grigorovich, A. Luhanin, A. H. Martynov, M. V. Gerbel which are related to Dnieper Ukraine.

Key words: military history research, "regimental historiography" archival

institutions, historical description, Sloboda Cossack regiments of the Imperial Russian Military Historical Society, regimental form.

У XIX ст. Російська імперія сформувала сталі кордони. У зв'язку з цим постала необхідність створити й обґрунтувати спільне історичне поле для зосереджених у державі народів. Тому написання історії стало однією з основних рис наукових досліджень у XIX – на початку XX ст. Поряд з тим у XIX ст. відбувалася професіоналізація історичної науки й диференціація історичних знань. Окремим напрямком досліджень стала військова історія. У цій царині працювали: М. І. Богданович, М. Є. Бранденбург, П. О. Бобровський, М. Ф. Дубровін, О. В. Вісковатов, Г. С. Габаєв, С. П. Зиков, Г. А. Леєр, О. І. Михайловський-Данилевський, А. З. Мишлаєвський, В. О. Потто, О. К. Пузиревський, А. Г. Єлчанінов, Є. О. Альбовський, О. І. Григорович, Ф. А. Щербина та ін.

Особливе місце у реконструюванні історії надавалося військовим (особливо переможним) подіям минулого. Одним із напрямків, які розвивалися в контексті досліджень історії, стала “полкова історіографія”, метою якої було створення історії окремих військових підрозділів імперської армії. Окрім терміну “полкова історія”, побутують також – “полкова історіографія”, “історія полків”, “історія військових підрозділів”. Г. С. Габаєв класифікував полкові історії так: історії для офіцерського складу, короткі історії (читання) для нижчих чинів, пам'ятні й записні книжки для новобранців [8, с. 2].

Серед авторів, які займалися історичними розвідками й аналізом історії окремих військових підрозділів, слід відзначити також П. О. Бобровського, М. Соколовського, С. Гулевича. Полкові історії привернули увагу О. І. Григоровича. У передмові до укладеного ним бібліографічного довідника автор подав статистичні відомості щодо кількості полкових історій і пам'яток, пов'язаних з історичним минулим окремих підрозділів [5; 24; 10].

За радянської доби дослідники майже не зверталися до розробки питань пов'язаних з полковою історіографією XIX – початку XX ст. Короткий нарис історії розвитку літератури, присвяченої полковим історіям, було подано у монографічних дослідженнях Л. Г. Бескровного [3; 4]. Але цей огляд автора не був оригінальним. Він значною мірою повторював дослідження П. О. Бобровського, М. Соколовського, С. Гулевича, О. І. Григоровича. Також короткий нарис полкової історіографії було наведено у статті Л. Г. Беловинського [2]. Серед праць початку XXI ст. заслуговує на увагу стаття І. В. Хохлова, присвячена окресленій темі [25].

Метою дослідження є висвітлення процесу створення полкових історій військових підрозділів доби імперії у Наддніпрянській Україні у XIX – на початку XX ст. Відповідно до мети сформульовано такі дослідницькі завдання: проаналізувати стан військово-історичних досліджень у другій половині XIX – на початку XX ст.; визначити структуру історій полків; висвітлити об'єктивність і недоліки наукових розвідок історії військових підрозділів Наддніпрянської України.

Основи дослідження історії окремих полків закладаються у другій чверті XIX ст. Однією з перших полкових історій вважається "Хроника Российской императорской армии", написана генерал-лейтенантом С. М. Долгоруковим у 1798 р. Автор подавав відомості лише про три полки російської армії, які збереглися до кінця XVIII ст. У той самий час він не звернув увагу на ті військові підрозділи, які було розформовано до царювання Павла I. І хоча дослідження мало низку істотних недоліків і помилок, воно було визнано своєрідним зразком імперської військової історіографії [22, с. 8]. У 1832 р. друком вийшла праця О. В. Вісковатова "Краткая история Кавалергардского ее величества полка", яку у Росії прийнято вважати першим дослідженням полкової історіографії [6].

Дослідженнями в царині полкової історіографії, які стосувалися Наддніпрянської України, займався й М. Костомаров. Під час служби у Кінбурському драгунському полку. Він зосередив зусилля на вивченні справ повітового судового архіву м. Острогоськ, де квартирував підрозділ. М. Костомаровим було написано історичний опис Острогоського слобідського полку з додатками найважливіших документів. У планах було скласти історичні описи й інших Слобідських полків. Але історія полку опублікована не була. М. Костомаров зазначав, що його праця, поряд з іншими паперами була вилучена під час арешту у 1847 р. й повернута не була [15, с. 446].

Розвиток полкової історіографії радянський історик Л. Г. Бескровний поділив на два етапи. Перший – до середини XIX ст., коли розвідки мали спорадичний і аматорський характер, другий – пов'язаний із закінченням російсько-турецької війни, коли у всі військові округи було надіслано наказ про створення в усіх підрозділах пам'яток для солдатів й написання історії полків [4, с. 308]. Розквіт створення полкових історій припав на початок XX ст. Загалом упродовж XIX – на початку XX ст., за твердженням російського дослідника С. В. Волкова, було написано історії усіх гвардійських полків (крім 2-ї й 3-ї лейб-гвардійських стрілецьких), 13 гренадерських, 105 піхотних, двох стрілецьких і трьох Східно-Сибірських стрілецьких,

14 драгунських, 11 гусарських, 12 уланських, кількох козацьких полків Донського, Кубанського, Тверського, Забайкальського й Сибірського військ, 11 військових училищ, 22 кадетських корпусів тощо [7]. За його підрахунками, загальна чисельність полкових історій сягала 300. Хоча відомості стосовно кількості написаних полкових історій дещо різняться. Так, К. Л. Козюрюнок подає перелік з 687 книг, які створені в жанрі полкової історіографії [14].

Переважна більшість з них мала офіційний і навіть пропагандистський характер. Автори подавали значний масив історичних фактів, але поряд з тим намагалися піднести роль того або іншого підрозділу у подіях минулого і свідомо приховували поразки й випадки, які ганьбили його. У результаті таких досліджень зазвичай страждала об'єктивність, тому частина полкових історій мала сумнівну наукову цінність. Це було відзначено військовими істориками кінця XIX – поч. XX ст. Російський журналіст, редактор журналу “Русская старина” М. І. Семеvський зазначав, що більшість полкових історій: “... это биографии кафтанов, брюк, штанов, штиблет, сапог, шляп и пр.” [24, с. 32].

Умовно існуючі полкові історії, які стосуються Наддніпрянської України, можна поділити на кілька видів: дослідження історії полків, які були сформовані на основі українських козацьких (переважно Слобідських) і полкові історії підрозділів, які у певний час перебували (були розквартировані) в Україні [28]. До перших належать розвідки, присвячені Охтирському, Харківському та ін. полкам. Другу групу становлять, наприклад, полкові історії 25-го Драгунського Казанського полку, який був передислокований в Україну у 1737 р. з метою охорони кордонів, а з 1897 р. розміщувався у місті Тараща, а згодом у Житомирі, 125-го Курського піхотного полку, який брав участь у придушенні польського повстання в Правобережжі, а з 1910 р. квартирував у м. Рівне тощо.

Роботи з дослідження історії військових підрозділів здійснювалися традиційно генералами й офіцерами російської армії. Це пояснювалося розпорошеністю й не систематизованістю джерел, а також секретністю частини з них [27]. У XX ст. процес створення полкових історій координувався Імператорським Російським військово-історичним товариством (далі ІРВІТ).

У цей час не було єдиного погляду на те, хто саме мав писати історію військових підрозділів. Частина дослідників дотримувалася поглядів, що найкраще створити такий твір може лише людина, яка служила або служить у військовому підрозділі, залучати ж до

розвідок цивільних є можливим лише за крайньої потреби, оскільки іноді траплялося так, що цивільні виконавці намагалися затягти час або збільшити обсяг робіт і авторський гонорар. Так, військовий діяч А. З. Мишлаєвський підкреслював, що люди, які будуть це робити повинні "відповідально ставитися до виконання свого завдання, а не бути вільнонайманими" [11, с. 11]. Дослідник військової історії П. О. Бобровський зазначав: "Чужий, чи свій офіцер, перш за все, повинен бути правдивим у відображенні подій, має подавати їх такими, якими вони є у документах..." [5, с. 17].

Для певної кількості авторів створення полкових історій було почесним дорученням командування підрозділу і вони, не маючи певного досвіду, приспускалися у своїх творах значної кількості історичних і фактологічних помилок. Тому часто до створення нових полкових історій, залучали тих дослідників, які не належали до підрозділу, але мали відповідний досвід. Так, наприклад, військовий історик, генерал від кавалерії, голова військово-історичного відділу при штабі Кавказького військового округу В. О. Потто був автором кількох полкових історій, у тому числі Охтирського гусарського й Новоросійського драгунського полків [20; 21].

Траплялися й ті автори, хто мав власне зацікавлення у тій справі якою займався. Одним з таких дослідників був штаб-ротмістр 4-го Харківського уланського полку Євген Альбовський. У 1895 р. ним було написано першу частину полкової історії Харківського слобідського козачого полку за 1651–1765 рр [1]. На становлення Є. Альбовського як військового історика мали значний вплив відомий український учений, дослідник Слобожанщини Д. І. Багалій й архіваріус, кандидат права Харківського університету М. М. Плохінський. Д. І. Багалій не лише підтримав початківця, але й надав у користування частину архівних матеріалів і книги власної бібліотеки. М. М. Плохінський здійснював допомогу у читанні архівних матеріалів.

У зв'язку з цим, полкова історія Є. Альбовського, на відміну від багатьох інших розвідок військових авторів, стала глибоким науковим дослідженням. Він не лише відбирав фактологічний матеріал, але й перевіряв його відкидаючи відомості, які не мали достовірного підтвердження у історичних джерелах. Йому вдалося відтворити історичне минуле Слобідської України у XVII–XVIII ст. Часто в питаннях заселення її території, заснування міст він стає першодослідником. Через два роки Є. Альбовський видав другу частину означеної полкової історії й довів події до кінця XIX ст. Дослідникові вдалося не

лише відтворити фактологічну історію полку, але й показати картини побуту російської армії упродовж майже 200 років.

3 листопада 1910 р. на засіданні ІРВІТ представники Розряду полкових і корабельних історій запропонували компромісне рішення – залучення до написання полкових історій офіцерів частини було бажаною, але не обов'язковою умовою. Автора передбачалося обирати таємним голосуванням офіцерів військового підрозділу з подальшим затвердженням командиром і оголошенням відповідного наказу [25, с. 160]. З 1913 р., після першого з'їзду хранителів полкових музеїв, завдання створення полкових історій покладалося на полкові історичні комісії, які обиралися у кожному військовому підрозділі й складалися з 4 офіцерів [25, с. 165].

Більшість видань готувалося дослідниками до ювілеїв військових підрозділів або шефства над частиною тієї чи іншої правлячої особи. До 200-літнього ювілею підрозділу генерал-лейтенант артилерії, поет, перекладач, видавець М. В. Гербель написав історію Ізюмського слобідського козацького полку [9]. До 126-ліття з часу виникнення ротмістр О. Г. Мартинов, написав історію 12 Драгунського Стародубського полку, сформованого у 1783 р. з українських козаків, за наказом військової колегії [18].

Частина з них була спрямована на виховання новобранців, або курсантів. Прикладом може слугувати "Пам'ятка Київського гренадера" укладена підпоручиком Б. Єгор'євим [13]. Твір було підготовлено до 200-літнього ювілею солдатського полку Віліма Вілімовича фон Дельдена, одного з перших полків доби російського царя Петра I, який з 1708 р. отримав назву Київського піхотного й певний час, після Прутського походу був розквартирований у цьому місті, а згодом переведений до Санкт-Петербурга. З виховною метою автор демонструє героїчні звершення полку під час основних військових подій XVIII–XIX ст. А саме: висвітлює участь підрозділу у Північній війні 1700–1721 рр., Семилітній війні 1756–1763 рр., російсько-турецьких війнах 1768–1774 й 1787–1791 рр., у битві під Аустерліцем, під час франко-російської війни тощо.

Але були й багатотомні видання, які докладно викладали історію військової частини й містили значну кількість додатків і публікації джерел. Дослідник військової історії П. О. Бобровський у 1901 р. писав: "Ніколи ще, з часів облаштування регулярної армії у Росії, не було такого палкого прагнення мати історію полків, як за останні 25 років..." [5, с. 16]. Досліджуючи історію полку, офіцери ставили мету зафіксувати в пам'яті участь військового підрозділу у тій або

іншій війні. Завдання полкової історії, на думку військового історика, дослідника бойового шляху кількох полків імперської армії, А. Луганіна, полягало у її повчальності. Він зазначав, що важливо знати ті утаємничені від сторонніх механізми, які приводили полк у дію й спонукали до героїчних звершень. Існувала й інша точка зору, під час написання полкової історії необхідно було показати в першу чергу героїчне минуле підрозділу і його звершення як у воєнний, так і у мирний час [16, с. 1].

Полкові історії навряд чи можна вважати виключно дослідницькими працями. Радше це хроніки окремих військових підрозділів з відзначенням найважливіших подій, оповідями про солдат і офіцерів, які відзначилися у тих або інших битвах. Увага приділялася як військовим діям полку, так і його внутрішньому життю й повсякденності. Політичні події розглядалися у фоновому режимі й виключно, якщо вони стосувалися військового підрозділу.

На написання й видання полкової історії дослідники витрачали, зазвичай, кілька років, хоча, на думку А. З. Мишлаєвського, для детального дослідження необхідно було 8–10 років [19, с. 24]. Тієї ж думки, дотримувався О. Г. Мартинов. Він вважав, що лише на розробку справ Московського архіву необхідно кілька років і зусилля кількох істориків [18, с. VII].

Часто роботи виконувалися запрошеними фахівцями за участі офіцерів частини. Залучення цивільних дослідників обумовлювалося такими причинами: нестачею вільного часу в офіцерів частини, відсутність у офіцерів навичок дослідної й архівної роботи, відсутність літературних здібностей. До робіт долучалися хранителі полкових музеїв. Полковий історик розпочинав роботи з дослідження справ полкового архіву й інших історичних матеріалів, які зберігалися у частині, а саме щомісячних і щорічних рапортів, вхідних й вихідних журналів, судових справ, формулярних списків (останні давали можливість відтворити бойовий шлях частини). Опис внутрішнього життя базувався, також, на спогадах військових тощо. Спогади про діяльність полку могли бути, а могли й і не зберегтися. Так, Є. Альбовському, працюючи над історією Харківського козацького полку, не вдалося знайти жодних спогадів чи записок, тих хто служив у підрозділі. Але й наявні спогади, зазвичай, не охоплювали весь історичний шлях підрозділу. Військовий історик А. Луганін вважав це джерело достатньо суб'єктивним і насиченим історичними помилками.

Основним джерелом дослідження полкової історії, на думку А. Луганіна, може слугувати лише статистика: "... мертва сама по собі кожна окремо, при співставленні її з іншими, цифра красномовно розповідає нам про життя полку крок за кроком і при цьому зовсім не заангажовано" [16, с. 3]. Євген Альбовський зазначав, що основним джерелом дослідження історії полку є полковий формуляр. Він був своєрідним літописом підрозділу. Але полковий формуляр часом містив значні хронологічні прогалини й мав значну кількість історичних помилок. Є. Альбовський одним із найважливіших джерел дослідження історії полку вважав накази командирів. Він стверджував що вони є дзеркалом у якому відображається полкове життя, де з неймовірною ясністю віддзеркалюється особистість командира, його ставлення до підлеглих і його діяльність.

Після дослідження полкового архіву складалася коротка історія з посиланнями на джерела. Третім кроком було створення детальної історії полку. З 1904 р. циркуляром Головного штабу від 16 вересня було встановлено такий порядок написання полкових історій. Дослідник мав узагальнити матеріали і доповісти про результати командиру дивізії. Якщо останній затверджував подані матеріали було можливим перейти до написання історії. Інколи місцеві архіви не дозволяли докладно простежити історичне минуле полку. Так, О. Г. Мартинов зазначав, що зберігання полкових документів ніколи не було предметом особливого піклування командирів підрозділів, особливо у військовий час. Тому повсякденне життя солдатів підрозділу практично залишилося поза увагою дослідника, оскільки були відсутні взагалі особисті справи військовослужбовців [18, с. VII].

Микола Гербель у передмові до своєї праці зазначав, що значна частина архіву Ізюмського гусарського полку загинула під час пожежі 1811 р. у м. Ліді, а інша вже у Літині зберігалася неналежним чином і постраждала від вологи [9, с. VI]. Такий самий стан справ спостерігався й у Харківському Слобідському козацькому полку. Архівні документи, які відображали історію підрозділу до 1794 р., було втрачено під час революційних подій у Варшаві.

Ще однією перешкодою щодо детального висвітлення історії військового підрозділу була розпорошеність архівних справ по різних архівних установах. Є. Альбовський зазначав, що справи Харківського Слобідського козацького полку з 1803 до 1828 рр. зберігалися у м. Лівнах, до 1835 р. – у міській ратуші у Несвіжі, до 1846 р. – у Золотоноші. Сам полковий архів містив лише послужні списки офіцерів з 1855 р. й накази командира підрозділу з 1852 р.

А відповідно полковий архів не міг слугувати ґрунтовним джерелом з історії підрозділу.

У таких випадках дозволялося відрядити автора до центральних архівних установ. Є Альбовський згадував, що відрядження сплачувалося державою з розрахунку від 1 крб 50 коп обер-офіцерам й 3 крб штаб-офіцерам добових [1, с. IV]. Фінансування відрядження регулювалося циркуляром Головного штабу від 9 грудня 1882 р. за № 276 [17, с. 78].

У 1910 р. розряд полкових і корабельних історій ІРВІТ розробив новий циркуляр Головного штабу. Він встановлював оплату за відрядження й збільшувався термін роботи дослідників у Центральних архівних установах до 6 місяців.

Дослідження велися у таких установах: Загальний архів Головного штабу, Військово-вчений архів Головного управління Генерального штабу, архів Канцелярії Військового міністерства, архів капітулу Російських імператорських і царських орденів, архів морського міністерства, архів Міністерства іноземних справ, Сенатський архів, Архів св. Синоду, архів Державної ради, Московський архів міністерства юстиції, Артилерійський історичний музей, Інтендантський музей, Суворовський музей, Імператорська публічна бібліотека тощо. Найважливішою для дослідників полкових історій установою був Московський відділ архіву Головного штабу. Тут зберігалися формулярні списки усіх полків, щомісячні рапорти, особові справи генералів, рапорти, доповідні записки й інші історичні документи, які дозволяли реконструювати бойовий шлях і повсякденне життя полків.

У 1913 р. вийшла друком праця полковника, бібліотекаря Головного штабу О. І. Григоровича "Опыт руководства к составлению полковых историй", яка стала своєрідним методичним посібником для дослідників [11]. Автор пропонував на першому (підготовчому) етапі вивчити полкову хроніку, створити програму збирання матеріалів, скласти список офіцерів, звернення до офіцерів з проханням підготувати історичні записки, робота у бібліотеці й архіві полку, штабу дивізії, корпусу, укладання бойової хронічки полку, огляд історії війн і вибірка необхідних матеріалів, дослідження історії полків, з якими підрозділ мав бойові завдання і зрештою укладення полкової історії.

Полкові історії мали достатньо різну структуру. Побутувало кілька варіантів. Зазвичай автор розподіляв зібраний матеріал на кілька логічних частин за напрямками діяльності підрозділу й викладав

кожен з них від його заснування до часу створення полкової історії. Інший прийнятий варіант це розташування історичних подій у хронологічному порядку й оповідь про всі сфери діяльності полку у кожному з часових проміжків. Цей спосіб був найбільш поширений. Історичний матеріал розподілявся за такими рубриками: 1. Організація полку. Тут автори описували ті підрозділи, до яких входив полк, його оснащення й спорядження. 2. Комплектування полку. 3. Служба й заняття. 4. Становище чинів – службове й не службове. 5. Моральний стан полку. 6. Санітарний стан. 7. Побут. 8. Зовнішня діяльність полку. Кожна з рубрик підсумовувалася висновками автора.

Інколи події, пов'язані з життям військового підрозділу, викладалися у хронологічній послідовності з урахуванням років царювання того або іншого імператора й основних військових подій XIX ст. Прикладом може слугувати історія 12 Драгунського Стародубського полку ротмістра О. Г. Мартинова [18]. Полкова історія включала такі розділи: 1. Формування полку. 2. Вступ на престол імператора Павла. 3. Імператор Александр I. 4. Вітчизняна війна. 5. Польське повстання. 6. Царювання імператора Александра II. 7. Війна з Туреччиною. 8. Повернення полку на постійне місце перебування. У додатках подавалася інформація про шефів підрозділу, полкових командирів, офіцерів, списки про нагородження тощо.

В окремих випадках автори здійснювали історичні екскурси у часи, які передували створенню військових підрозділів. Так, Микола Гербель, описуючи історію Ізюмського Слобідського козацького полку, розпочав оповідь із заселення Слобідської України, згадавши первісні часи, а також скіфів, сарматів, печенігів, хозар, виникнення міст Чугуєва й Цареборисова. У першому розділі автор довів виклад до створення п'яти Слобідських полків: Рибінського, Ізюмського, Сумського, Охтирського і Харківського. До історичного екскурсу долучено було історичні джерела створені попередниками, наприклад свідчення французького інженера Гійома Левассера де Боплана. Крім викладу історії полку, історію заселення Слобідської України подав також Є. Альбовський.

Зазвичай полкові історії доповнювалися статистичним і джерельним матеріалом, який ілюстрував комплектування й бойові звершення підрозділу. Вартість видання могла бути різною. Історія полку за сто років коштувала приблизно 6–7 тис. рублів [25, с. 163–164]. Вартість багатотомних видань сягала 40 тис.

Таким чином, у другій половині XIX ст. одним з напрямків військово-історичних досліджень, стала “полкова історіографія”. Створені у цей час полкові історії поділялися на історії для офіцерського

складу, короткі історії для нижчих чинів, пам'ятні й записні книжки для новобранців. Наукові розвідки, які стосуються Наддніпрянської України, мають кілька типів: дослідження історії полків, які були сформовані на основі українських козацьких Слобідських і полкові історії підрозділів, які у певний час перебували в Україні. Переважна більшість з них мала офіційний, пропагандистський характер, і присвячувалася ювілеям військових підрозділів.

Упродовж другої половини XIX ст. було розроблено методику військово-історичних досліджень. Проблемами щодо реалізації наукових розвідок були недосвідченість авторів, розпорошеність архівів, загибель частини документів під час війн або унаслідок недбалості осіб, які відповідали за зберігання. Провідними дослідниками цієї доби були П. О. Бобровський, О. І. Михайловський-Данилевський, А. З. Мишляєвський, В. О. Потто, Є. О. Альбовський, О. І. Григорович.

Отже, упродовж XIX – на початку XX ст. було опубліковано низку військово-історичних досліджень, які висвітлюють основні події минулого Наддніпрянської України, містять краєзнавчі розвідки з історії Слобожанщини, деталізують бойовий шлях окремих гусарських, уланських, драгунських, піхотних полків.

Література

1. Альбовский Е. А. История Харьковского Слободского казачьего полка (1651–1765 гг.). / Е. А. Альбовский. – Харьков : Тип. Губернского Правление, 1895. – 231 с.
2. Беловинский Л. В. Истории полков русской армии / Л. В. Беловинский // Военно-исторический журнал. – 1988. – № 12. – С. 88–90.
3. Бескровный Л. Г. Очерки по источниковедению военной истории России / Л. Г. Бескровный. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1957. – 454 с.
4. Бескровный Л. Г. Очерки военной историографии России / Л. Г. Бескровный. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1962. – 316 с.
5. Бобровский П. О. Истории полков русской армии / П. О. Бобровский // Русский инвалид. – 1904. – № 84.
6. Висковатов О. В. Краткая история Кавалергардского Ея Императорского Величества полка / О. В. Висковатов. – СПб. : Военная Типография, 1832. – 96 с.
7. Волков С. В. Русский офицерский корпус [Электронный ресурс] / С. В. Волков. – М. : Воениздат, 1993. – 368 с. Сайт "Военная литература". – Режим доступа:
http://militera.lib.ru/h/volkov_sv1/index.html. – Назва з екрана.
8. Габаев Г. С. О некоторых вопросах полковой историографии: Доклад, прочитанный 11 января 1912 г. в разряде полковых и корабельных историй / Г. С. Габаев. – М., 1912.

9. Гербель Н. В. Изюмский слободской казачий полк, 1651–1765 / Н. В. Гербель. – СПб. : Тип. Э. Праца, 1852. – 163 с.
10. Григорович А. И. Перечень историй и памятков войсковых частей. Гвардейский корпус, гренадерские, пехотные и стрелковые части, драгунские, уланские, гусарские и казачьи полки. – 2-е изд., доп. – Ч. I / А. И. Григорович. – СПб. : Первая Женская Типография Т-ва “Печ. Станка”, 1913. – 96 с.
11. Григорович А. И. Пособие для составления полковых историй и устройства музеев / А. И. Григорович ; сост. и. д. ст. лон. арх. ист. отд. Гл. упр. Ген. штаба ротмистр А. Григорович. – СПб. : Военная типография, 1906. – 156 с.
12. Заланский К. М. Военно-историческая работа в русской армии (конец XIX – начало XX в.) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук / Заланский К. М. – М. : Военный университет, 1987. – 27 с.
13. Егорьев Б. Памятка Киевского гренадера / Б. Егорьев. – М. : Тип. Борисенко и Бреслин, 1900. – 36 с.
14. Козюренко К. Л. Полковые истории русской армии. Библиография [Электронный ресурс] / К. Л. Козюренко. – Режим доступа: <http://chigirin.narod.ru/ppolkov.html>. – Назва з екрана.
15. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / сост. и ист.-биогр. очерк В. А. Замлинского ; примеч. И. Л. Бутича. / Н. И. Костомаров. – К. : Изд-во при Киев. ун-те, 1989. – 736 с.
16. Луганин А. Опыт истории лейб-гвардии Волынского полка / А. Луганин. – Варшава : Тип. С. Оргельбранда, 1884. – Ч. 1 (1817–1849). – 438 с.
17. Луганин А. Полковая “историография” / А. Луганин // Военный сборник. – 1901. – 11 ноября. – С. 75–99.
18. Мартынов А. Г. История 12 Драгунского Стародубского полка / А. Г. Мартынов. – СПб. : Типография “Бережливость”, 1908. – 328 с.
19. Мышлаевский А. З. О полковых “историографах” : пособие для составления полковых историй и устройства музеев / А. З. Мышлаевский. – СПб., 1906.
20. Потто В. А. История Ахтырского гусарского полка / В. А. Потто. – СПб., 1902.
Т. 2. – 1765–1796. – 1902. – 154, 17 с., 27 л. илл. карт.
21. Потто В. А. История Новороссийского драгунского полка. 1803–1865. / В. А. Потто. – СПб., 1866. – XIII, [3]. – 631 с.
22. Рабинович М. Д. Полки петровской армии 1698–1725 : краткий справочник / под ред. доктора исторических наук Л. Г. Бескровного // Труды Государственного ордена Ленина исторического музея / М. Д. Рабинович. – М. : Советская Россия, 1977. – Вып. 48. – 110 с.
23. Рудницкий А. Памятка 125-го Курского пехотного полка / А. Рудницкий. – Житомир : Типо-Литография С. Бродовича, 1891. – 71 с.

24. Соколовский М. Полковая история в её постепенном развитии / М. Соколовский, С. Гулевич // Военно-исторический сборник. – 1912. – № 1. – С. 15–44.

25. Хохлов И. В. Полковая историография русской армии в конце XIX – начале XX вв. / И. В. Хохлов // Вопросы истории. – 2008. – № 2. – С. 159–166.

26. Ченнык С. Крымская кампания 1854–1856 гг. Восточной войны 1853–1856 гг. / С. Ченнык // Военно-исторический очерк. – Севастополь, 2010. – Ч. 1. – Вторжение. – 320 с.

27. Шеин И. А. 1812 год в военной историографии в канун 100-летней годовщины Отечественной войны / И. А. Шеин // Труды ГИМ: Эпоха 1812 года: Исследования. Источники. Историография. – М., 2002. – Вып. 132. – С. 269–270.

28. Шустов В. Н. История 25-го Драгунского Казанского полка 1701–1901 гг. / В. Н. Шустов. – К. : Типография Штаба Киевского военного округа, 1901. – 424 с.